

Παραγοντική ανάλυση της συμμετοχής ενηλίκων στην εκπαίδευση: η περίπτωση των Εσπερινών Γενικών Λυκείων της νησιωτικής Ελλάδας

Factor analysis of adult participation in education: the case of Evening General Lyceums of Island Greece

Αχιλλέας Ε. Παπαδημητρίου

Μέλος Σ.Ε.Π. ΑΠΚΥ, axilleas_pap@yahoo.gr

Achilleas E. Papadimitriou

Adjunct Faculty, OUC, axilleas_pap@yahoo.gr

Περίληψη

Το φαινόμενο της συμμετοχής των ενηλίκων στην εκπαίδευση και η διερεύνηση των παραγόντων που επηρεάζουν την τελική τους απόφαση, είναι από τα σημαντικότερα θέματα που απασχολούν ερευνητικά το πεδίο της συνεχιζόμενης εκπαίδευσης. Στην Ελλάδα, πριν από περίπου 60 χρόνια, ιδρύονται για πρώτη φορά τα Εσπερινά Λύκεια τα οποία ανήκουν στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και απευθύνονται κυρίως σε άτομα που εργάζονται την ημέρα (ενήλικα και ανήλικα). Από την ίδρυσή τους έως σήμερα, ποτέ δεν είχαμε ερευνητικά στοιχεία για τα ενήλικα άτομα που κατοικούν στη νησιωτική χώρα και συμμετέχουν σε αυτά. Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η διερεύνηση των παραγόντων συμμετοχής των ενηλίκων στα Εσπερινά Γενικά Λύκεια της νησιωτικής Ελλάδας. Η έρευνα, η οποία είναι ποσοτική, διεξήχθη το 2022 και έλαβαν μέρος 268 ενήλικοι μαθητές και ενήλικες μαθήτριες Εσπερινών Λυκείων, από όλες τις διοικητικές περιφέρειες της νησιωτικής χώρας. Για τη συλλογή των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε ερωτηματολόγιο και η ανάλυσή τους έγινε στο SPSS. Στα δεδομένα εφαρμόστηκε ανάλυση παραγόντων με τη μέθοδο της ανάλυσης κύριων συνιστωσών και προέκυψαν οι παράγοντες που επηρεάζουν την απόφαση για συμμετοχή. Από το πλέγμα των παραγόντων που εντοπίστηκαν, τέσσερις είναι πολύ σημαντικοί (αυτοαξιολόγηση, στάση απέναντι στην εκπαίδευση, εκπαιδευτική προοπτική και προσδοκίες), ενώ υπάρχουν και άλλοι που φαίνεται ότι επιδρούν αρκετά και διαδραματίζουν κάποιο ρόλο.

Λέξεις κλειδιά: Συμμετοχή, Εκπαίδευση Ενηλίκων, Εσπερινά Λύκεια, Παραγοντική Ανάλυση

Abstract

The phenomenon of adult participation in education and the investigation of the factors that influence their final decision are among the most important research issues in the field of continuing education. In Greece, about 60 years ago, Evening Lyceums were established for the first time which belong to secondary education and are mainly aimed at people who work during the day (adults and minors). Since their establishment, we have never had research data on the adults who reside in the island country and participate in them. The purpose of the survey was to investigate the factors of adult participation in the Evening General Lyceums of island Greece. The research, which is quantitative, was conducted in 2022 and 268 adult students of Evening Lyceums took part, from all the administrative regions of the island country. A questionnaire was used to collect the data and their analysis was done in SPSS. The factor analysis with the Principal Component Analysis method was applied to the data and the factors influencing the decision to participate were obtained. From the range of the factors identified, four are very important (self-assessment, attitudes towards education, educational perspective, and expectations), while there are others that seem to be quite influential and play a role.

Keywords: Participation, Adult Education, Evening General Lyceums, Factor Analysis

1. Εισαγωγή

Στην Ελλάδα οι περισσότερες έρευνες που αφορούν στη συμμετοχή των ενηλίκων στην εκπαίδευση διεξήχθησαν από το 2000 και έπειτα. Διεθνώς, η βάση για την οργάνωση της έρευνας στο πεδίο αυτό μπορεί να θεωρηθεί η προσπάθεια που έγινε από τον Houle (1961), πριν από περίπου έξι δεκαετίες, η οποία είχε ως σκοπό την καταγραφή των κινήτρων που έχει ένα ενήλικο άτομο για να επιλέξει ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Ο ίδιος μέσα από την έρευνά του κατέληξε σε μία τυπολογία η οποία αφορούσε στον προσανατολισμό των ενηλίκων συμμετεχόντων στη μάθηση και περιελάμβανε τρεις τύπους συμμετεχόντων. Από εκείνη την περίοδο έως σήμερα, έχουν γίνει σημαντικά βήματα για την κατανόηση της συμμετοχής των ενηλίκων σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες. Αναπτύχθηκαν θεωρίες αλλά και ερμηνευτικά μοντέλα που μας δίνουν σημαντικές πληροφορίες και εξηγούν διαφορετικές παραμέτρους. Ίσως η πιο ολοκληρωμένη προσπάθεια είναι το μοντέλο της 'Αλυσίδας των Αντιδράσεων' το οποίο αναπτύχθηκε από την Patricia Cross (1981) και περιλαμβάνει στοιχεία από πρότερες θεωρίες.

Η έρευνα των παραγόντων συμμετοχής στα Εσπερινά Λύκεια της νησιωτικής Ελλάδας είναι ο σκοπός του συγκεκριμένου άρθρου. Το πλέγμα των παραγόντων συμμετοχής των ενηλίκων σε αυτά προσδιορίζεται από το πλαίσιο εκπαίδευσης και τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων (Παπαδημητρίου, 2019). Θα πρέπει όμως να λάβουμε υπόψη μας και τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες που επικρατούν στα ελληνικά νησιά, καθώς και άλλους παράγοντες (έκταση, βαθμός απομόνωσης, γεωγραφική θέση, ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά κ.α.). Όλα αυτά αποτελούν μία πρόκληση για να διερευνηθούν οι λόγοι που επιστρέφουν οι ενήλικοι της νησιωτικής Ελλάδας στην εκπαίδευση.

2. Τα Εσπερινά Γενικά Λύκεια

Τα Εσπερινά Γενικά Λύκεια ιδρύονται στη χώρα μας το 1964. Σύμφωνα με το νομοθετικό διάταγμα 4379/1964, ανήκουν στη δευτεροβάθμια (μέση) γενική εκπαίδευση και η φοίτηση σε αυτά διαρκούσε τέσσερα χρόνια (άρθ. 1, παρ. 1 & 3). Από την ίδρυσή τους έως σήμερα, πέρασαν από διάφορες καταστάσεις (καταργήθηκαν το 1967 και επαναλειτούργησαν το 1976, αρχικά η φοίτηση ήταν τετραετής και στη συνέχεια έγινε τριετής), ανάλογα και με την εκπαιδευτική πολιτική που ακολουθούσε η εκάστοτε κυβέρνηση. Κατά τη διεξαγωγή της έρευνας, η φοίτηση στο Εσπερινό Λύκειο ήταν τριετής (Νόμος 4547/2018) και δικαίωμα φοίτησης είχαν ενήλικοι μαθητές και ενήλικες μαθήτριες (χωρίς την προϋπόθεση να είναι εργαζόμενοι/-ες, μπορούσαν δηλαδή να συμμετέχουν και οι άνεργοι/-ες) αλλά και εργαζόμενοι ανήλικοι μαθητές και εργαζόμενες ανήλικες μαθήτριες (άρθ. 105, παρ. 1 & 2).

Σύμφωνα με την Ελληνική Στατιστική Αρχή, το σχολικό έτος 2019-20 (το τελευταίο έτος για το οποίο υπάρχουν διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία) τα δημόσια Εσπερινά Λύκεια που λειτουργούσαν στη νησιωτική Ελλάδα ήταν 17 και οι μαθητές που φοιτούσαν σε αυτά 921 (ενήλικοι και ανήλικοι). Από αυτούς, οι 859 ήταν ενήλικοι και οι 62 ανήλικοι. Από τους 859 ενήλικους μαθητές, οι 488 ήταν άντρες και οι 371 γυναίκες (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ).

3. Ανασκόπηση της θεωρίας για τη συμμετοχή των ενηλίκων στην εκπαίδευση

Η συμμετοχή των ενηλίκων στην εκπαίδευση είναι ένα φαινόμενο το οποίο επηρεάζεται από διάφορους παράγοντες οι οποίοι συνδέονται και αλληλεπιδρούν μεταξύ τους. Ο εντοπισμός τους απαιτεί ειδικό σχεδιασμό και ενδελεχή έρευνα αφού διαφοροποιούνται ανάλογα και με τα χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων αλλά και το πλαίσιο εκπαίδευσης. Η τυπολογία του Houle (1961) είχε σημαντική επίδραση στην έρευνα και έδωσε το έναυσμα σε αρκετούς επιστήμονες για να ασχοληθούν σε βάθος με το θέμα αυτό. Κάνοντας μία συνοπτική ανασκόπηση των θεωριών για τη συμμετοχή εντοπίζονται διάφορες προσεγγίσεις, οι οποίες φαίνεται ότι έχουν επηρεαστεί και από τις συνθήκες της περιόδου που αναπτύχθηκαν. Ο Miller (1967) στη 'θεωρία των δυναμικών πεδίων' προσπάθησε να αναλύσει και να ερμηνεύσει τις συνθήκες που επιδρούν στην συμμετοχή. Για τον

Miller η συμμετοχή είναι μια αλληλοεξαρτώμενη σχέση μεταξύ των προσωπικών αναγκών και των κοινωνικών δομών. Όταν τόσο οι ανάγκες όσο και οι κοινωνικές δομές ωθούν ένα άτομο προς έναν εκπαιδευτικό στόχο, τότε η πιθανότητα συμμετοχής αυξάνεται κατά πολύ. Ο Boshier (1973) στο 'θεωρητικό μοντέλο της συνταύτισης' εξετάζει την παραμονή και την εγκατάλειψη σε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Θεωρεί ότι οι λόγοι συμμετοχής είναι σε συνάρτηση με την αυτοαντίληψη του ατόμου αλλά και με το εκπαιδευτικό περιβάλλον. Για τον Boshier, τα ανεπαρκή κίνητρα μπορούν να οδηγήσουν στην εγκατάλειψη και τα κίνητρα ανάπτυξης στην παραμονή. Ο Rubenson (1977), στο θεωρητικό παράδειγμα 'Προσδοκία-Σθένος', το οποίο ξεκινά από μία αλληλεπίδραση μεταξύ του ατόμου και του περιβάλλοντός του, θεωρεί ότι ο συνδυασμός της προσδοκίας (το άτομο προσδοκά σε κάτι από την εκπαίδευση) και του σθένους (η δύναμη της εκπαίδευσης) μπορεί να οδηγήσει σε μια κινητήρια δύναμη η οποία δύναται να μετατραπεί σε συμμετοχή σε μια εκπαιδευτική δραστηριότητα. Εάν το σθένος ή η προσδοκία εκμηδενιστούν, το ίδιο θα κάνει και η δύναμη συμμετοχής. Ο Tough (1979) στα 'αναμενόμενα οφέλη' συνδέει τη συμμετοχή με τα οφέλη που αναμένει το άτομο. Στο μοντέλο του παρουσιάζει πέντε στάδια τα οποία συνδέονται με οφέλη που αναμένουν οι ενήλικοι από τη συμμετοχή τους. Στη 'θεωρία της μετάβασης', οι Aslanian & Brickell (1980) θεωρούν ότι η απόφαση των ενηλίκων για συμμετοχή συμπίπτει με διάφορες αλλαγές (μεταβάσεις) στις συνθήκες ζωής τους (γάμος, διαζύγιο, γέννηση παιδιών κ.α.). Στο μοντέλο της 'Ψυχο-κοινωνικής αλληλεπίδρασης' των Darkenwald και Merriam (1982, όπ. αναφ. στο McGivney, 1993), δίνεται έμφαση στους παράγοντες του κοινωνικού περιβάλλοντος και στην κοινωνικοοικονομική κατάσταση του ατόμου και αναφέρεται ένας αριθμός μεταβλητών που επιδρά στη συμμετοχή. Είναι μία παρόμοια προσέγγιση με το παράδειγμα της ομαδοποίησης μεταβλητών του Rubenson (1979). Η 'ομαδοποίηση μεταβλητών' βασιζόταν στο θεωρητικό παράδειγμα Προσδοκία-Σθένος. Στο παράδειγμα αυτό αναφέρονται τρεις ομάδες μεταβλητών που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους και οι οποίες έχουν διαφορετική βαρύτητα μεταξύ τους. Στο μοντέλο της 'Αλυσίδας των Αντιδράσεων' της Cross (1981), η συμμετοχή είναι το αποτέλεσμα μιας αλυσίδας αντιδράσεων στην οποία επιδρούν δυνάμεις που σχετίζονται με το άτομο αλλά και με εξωτερικές συνθήκες. Η αλυσίδα των αντιδράσεων αποτελείται από επτά συνδέσμους ή στάδια όπως η ίδια τα χαρακτηρίζει: (Α) Αυτοαξιολόγηση, (Β) Στάσεις απέναντι στην εκπαίδευση, (Γ) Σημαντικότητα των στόχων και προσδοκία ότι η συμμετοχή θα εκπληρώσει τους στόχους, (Δ) Μεταβάσεις στη ζωή, (Ε) Ευκαιρίες και εμπόδια, (ΣΤ) Επαρκής πληροφόρηση για τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες, (Ζ) Συμμετοχή (η τελική απόφαση). Όσο πιο θετική είναι η μαθησιακή εμπειρία ενός ενήλικου σε κάθε σύνδεσμο-στάδιο, τόσο αυξάνονται οι πιθανότητες για συμμετοχή-ολοκλήρωση της αλυσίδας.

Οι θεωρίες αυτές συνέβαλαν στην οργάνωση ερευνών και στην καταγραφή των παραγόντων συμμετοχής των ενηλίκων στην εκπαίδευση. Σύμφωνα με ορισμένα ερευνητικά ευρήματα, φαίνεται ότι η θετική αυτοαξιολόγηση των ενηλίκων καθώς και η ανάγκη που έχουν να αποκτήσουν μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στον εαυτό τους, να βελτιώσουν την ατομική τους εικόνα και κυρίως η ανάγκη τους να καταλαβαίνουν πράγματα που πριν δεν καταλάβαιναν, να μπορούν να εκφράζονται καλύτερα και να αξιολογούν τις γνώσεις και τις δεξιότητές τους είναι ορισμένοι παράγοντες που μπορούν να επηρεάσουν τη συμμετοχή (Παπαδημητρίου, 2019). Πολύ σημαντική είναι παράλληλα και η στάση των ενηλίκων απέναντι στην εκπαίδευση (Bariso, 2008· Blunt & Yang, 2002) ενώ, καθοριστικό ρόλο διαδραματίζει και η απουσία εμποδίων σε συνδυασμό με την ύπαρξη εκπαιδευτικών ευκαιριών. Εξίσου σημαντική θεωρείται και η κατάλληλη πληροφόρηση που έχουν οι ενήλικοι για συγκεκριμένες εκπαιδευτικές ευκαιρίες που τους ενδιαφέρουν (Cross, 1981).

Η συμμετοχή των ενηλίκων στην εκπαίδευση προσφέρει γνώσεις και δεξιότητες αλλά ταυτόχρονα βοηθάει στην ενδυνάμωσή τους, στην ενίσχυση της κριτικής σκέψης αλλά και της αυτοεκτίμησής τους (Κόκκος, 2005). Στην Ελλάδα τα προηγούμενα χρόνια έγιναν ορισμένες έρευνες που στόχευαν στην καταγραφή παραγόντων συμμετοχής. Ο Ζαρίφης (2010) ασχολήθηκε ερευνητικά με τους παράγοντες συμμετοχής στα Κέντρα Εκπαίδευσης Ενηλίκων της επικράτειας. Στην έρευνά του, οι «προσωπικοί λόγοι» συγκέντρωσαν το μεγαλύτερο ποσοστό, ενώ ακολουθούσαν οι «επαγγελματικοί» (όσον αφορά τους γενικούς λόγους συμμετοχής). Ο Καραλής (2013) ερεύνησε τα κίνητρα, τα εμπόδια και το βαθμό συμμετοχής των ενηλίκων σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες μη

τυπικής εκπαίδευσης. Στην έρευνά του ξεχώρισαν κίνητρα συμμετοχής που εντάσσονται στις ομάδες «επαγγελματική αναβάθμιση» και «ενδιαφέρον για μάθηση». Ο Παπαδημητρίου (2019), κατέγραψε και ανέλυσε τους παράγοντες συμμετοχής στα Εσπερινά Λύκεια της ελληνικής επικράτειας και ξεχώρισαν οι παράγοντες «εκπαιδευτική προοπτική», «στάση απέναντι στην εκπαίδευση» και «αυτοαξιολόγηση». Οι Γούλας κ. ά. (2022) στο κείμενό τους παρουσίασαν στοιχεία από την έρευνα της 'Metron Analysis' και ανέφεραν λόγους που η πανδημία επηρέασε (θετικά ή αρνητικά) την απόφαση για συμμετοχή σε προγράμματα δια βίου εκπαίδευσης στην Ελλάδα την περίοδο εκείνη. Ο σημαντικότερος λόγος ήταν πως είχαν «περισσότερο ελεύθερο χρόνο», ενώ θετικά επηρέασε την απόφασή τους η σκέψη ότι «θα αποκομίσουν γνώσεις». Αρκετοί απάντησαν ότι ήταν «μεγάλη διευκόλυνση τα εξ αποστάσεως προγράμματα» και ότι την περίοδο της πανδημίας είχαν «μεγάλη διάθεση για δημιουργική απασχόληση».

Όπως προκύπτει και από έρευνες, τα δημογραφικά χαρακτηριστικά ενός ατόμου, όταν αλληλεπιδρούν με άλλους παράγοντες, μπορούν να επηρεάσουν την απόφασή του για συμμετοχή. Οι Henry και Basile (1994) ερεύνησαν τα κίνητρα συμμετοχής σε μαθήματα εκπαίδευσης ενηλίκων σε ένα Πανεπιστήμιο της Αμερικής (Georgia State University) αλλά και τους ανασταλτικούς παράγοντες. Παράλληλα με τους παράγοντες που σχετίζονταν με τη συμμετοχή (επαγγελματικοί λόγοι, κίνητρο για καριέρα) ή τη μη συμμετοχή (κόστος συμμετοχής), διαπίστωσαν ότι και τα δημογραφικά χαρακτηριστικά μπορούν να επηρεάσουν την απόφαση των ενηλίκων για συμμετοχή. Οι Sundet και Galbraith (1991) στην έρευνά τους διαπίστωσαν ότι οι δημογραφικές μεταβλητές επηρέαζαν την ιεράρχηση των παραγόντων που λειτουργούσαν αποτρεπτικά (εμπόδια) στη συμμετοχή των ενηλίκων σε εκπαιδευτικά προγράμματα. Ο Παπαδημητρίου (2019) στην έρευνά του διαπίστωσε ότι το προφίλ των συμμετεχόντων επιδρούσε στην ένταση των παραγόντων που επηρέαζαν την απόφαση των ενηλίκων για συμμετοχή στα Εσπερινά Λύκεια της επικράτειας. Στην έρευνά του συμμετείχαν περισσότεροι άντρες. Τα περισσότερα ενήλικα άτομα (ανεξαρτήτως φύλου) ήταν νέα σε ηλικία (18 έως 24 ετών), άνεργα και με χαμηλό εισόδημα, άγαμα, χωρίς παιδιά, είχαν γεννηθεί και μεγαλώσει στην Ελλάδα και είχαν μητρική τους γλώσσα την ελληνική. Από τις αναλύσεις, εντοπίστηκαν διαφοροποιήσεις στην ένταση καθοριστικών παραγόντων στις συσχετίσεις που έγιναν με διάφορες δημογραφικές μεταβλητές. Συγκεκριμένα, στις συσχετίσεις που έγιναν στον παράγοντα «αυτοαξιολόγηση» με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά, βρέθηκαν στατιστικώς σημαντικές διαφορές με το φύλο (η ένταση του παράγοντα 'αυτοαξιολόγηση' καταγράφεται μεγαλύτερη στις γυναίκες σε σχέση με τους άντρες), την ηλικία (η ένταση του παράγοντα καταγράφεται μεγαλύτερη στα άτομα ηλικίας '41 έως 50 ετών' σε σχέση με τα άτομα ηλικίας '18 έως 24 ετών'), την επαγγελματική κατάσταση (η ένταση του παράγοντα καταγράφεται μεγαλύτερη στους συνταξιούχους σε σχέση με τους ιδιώτες-αυτοαπασχολούμενους), το ετήσιο ατομικό εισόδημα (η ένταση του παράγοντα καταγράφεται μεγαλύτερη στα άτομα με ετήσιο ατομικό εισόδημα '5.001 έως 10.000 ευρώ' σε σχέση με τα άτομα που είχαν '0 έως 5.000 ευρώ'), την οικογενειακή κατάσταση (η ένταση του παράγοντα καταγράφεται μεγαλύτερη στους διαζευγμένους σε σχέση με όσους ήταν σε συμβίωση), το εάν είχαν ή δεν είχαν παιδιά (η ένταση του παράγοντα καταγράφεται μεγαλύτερη σε όσους είχαν παιδιά, σε σχέση με όσους δεν είχαν) και τη μητρική τους γλώσσα (η ένταση του παράγοντα καταγράφεται μεγαλύτερη σε όσους είχαν μητρική γλώσσα την Ελληνική, σε σχέση με όσους είχαν μητρική γλώσσα μία άλλη μη Ευρωπαϊκή). Στις συσχετίσεις που έγιναν στον παράγοντα «στάση απέναντι στην εκπαίδευση» με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά, βρέθηκαν στατιστικώς σημαντικές διαφορές με το φύλο (η ένταση του παράγοντα 'στάση απέναντι στην εκπαίδευση' καταγράφεται μεγαλύτερη στις γυναίκες σε σχέση με τους άντρες), την ηλικία (η ένταση του παράγοντα καταγράφεται μεγαλύτερη στα άτομα ηλικίας 'πάνω από 50 ετών' σε σχέση με τα άτομα ηλικίας '18 έως 24 ετών'), το ετήσιο ατομικό εισόδημα (η ένταση του παράγοντα καταγράφεται μεγαλύτερη στα άτομα με ετήσιο ατομικό εισόδημα 'πάνω από 15.000 ευρώ' σε σχέση με τα άτομα που είχαν '0 έως 5.000 ευρώ'), την οικογενειακή κατάσταση (η ένταση του παράγοντα καταγράφεται μεγαλύτερη στις χήρες και τους χήρους σε σχέση με όσους/-ες ήταν σε συμβίωση), το εάν είχαν ή δεν είχαν παιδιά (η ένταση του παράγοντα καταγράφεται μεγαλύτερη σε όσους είχαν παιδιά σε σχέση με όσους δεν είχαν), το εάν ζούσαν στην Ελλάδα όλη τους τη ζωή ή ως μετανάστες (η ένταση του παράγοντα καταγράφεται

μεγαλύτερη στα άτομα που ζούσαν στην Ελλάδα όλη τους τη ζωή, σε σχέση με τα άτομα που ζούσαν ως μετανάστες τα τελευταία 10 χρόνια πριν τη διεξαγωγή της έρευνας) και τη μητρική τους γλώσσα (η ένταση του παράγοντα καταγράφεται μεγαλύτερη σε όσους είχαν μητρική γλώσσα την Ελληνική, σε σχέση με όσους είχαν μητρική γλώσσα μία άλλη μη Ευρωπαϊκή). Στις συσχετίσεις που έγιναν στον παράγοντα «εκπαιδευτική προοπτική» με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά, βρέθηκαν στατιστικώς σημαντικές διαφορές με το φύλο (η ένταση του παράγοντα 'εκπαιδευτική προοπτική' καταγράφεται μεγαλύτερη στις γυναίκες σε σχέση με τους άντρες) και το ετήσιο ατομικό εισόδημα (η ένταση του παράγοντα καταγράφεται μεγαλύτερη στα άτομα με ετήσιο ατομικό εισόδημα '0 έως 5.000 ευρώ', σε σχέση με τα άτομα που είχαν '10.001 έως 15.000 ευρώ').

Όπως είναι φανερό, πολλοί και διαφορετικοί παράγοντες εμπλέκονται και αλληλεπιδρούν στην απόφαση των ενηλίκων για συμμετοχή (ανάμεσά τους δημογραφικοί, ψυχολογικοί, γενικά χαρακτηριστικά, εξωτερικές συνθήκες αλλά και παράγοντες που σχετίζονται με τον τύπο και τον τρόπο παροχής του εκπαιδευτικού προγράμματος κ.α.). Σε κάθε περίπτωση όμως, δεν είναι πάντοτε εύκολο να προβλέψουμε αλλά και να ερμηνεύσουμε τη συμμετοχή γιατί πρόκειται για μία δυναμική διαδικασία η οποία είναι ατομική υπόθεση του κάθε ατόμου και στην οποία έχουμε μεταβλητές, οι οποίες μετασχηματίζονται και αλληλεπιδρούν διαρκώς (Norland, 1992). Αυτό το οποίο μπορεί να μας δώσει αξιόπιστα και ερμηνεύσιμα στοιχεία για τη συμμετοχή είναι η έρευνα στο πεδίο.

Είναι σημαντικό, αυτοί που παρέχουν εκπαιδευτικά προγράμματα να λαμβάνουν υπόψη τους τα εσωτερικά και εξωτερικά κίνητρα των ενηλίκων, ώστε να προσελκύουν περισσότερα άτομα στην εκπαίδευση. Η χάραξη εκπαιδευτικής πολιτικής για τους ενηλίκους εμπεριέχει προκλήσεις, που σχετίζονται κυρίως με την κινητοποίηση των ατόμων που δε συμμετέχουν. Εξίσου σημαντικό είναι οι ενήλικοι να κατανοήσουν την αναγκαιότητα της εκπαίδευσης και να την προσεγγίζουν θετικά (Beder, 1990).

3. Μέθοδος της έρευνας

3.1. Σκοπός και ερευνητικά ερωτήματα

Σκοπός της έρευνας ήταν η καταγραφή, η ανάλυση και η ερμηνεία των παραγόντων συμμετοχής των ενηλίκων της νησιωτικής Ελλάδας στα Εσπερινά Γενικά Λύκεια. Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι στόχοι ως ερευνητικά ερωτήματα:

- ❖ Πώς αξιολογούν οι ενήλικοι μαθητές και οι ενήλικες μαθήτριες τον εαυτό τους σε σχέση με τη συμμετοχή τους στο Εσπερινό Λύκειο;
- ❖ Ποια είναι η στάση τους απέναντι στην εκπαίδευση και πώς σχετίζεται με τη συμμετοχή τους;
- ❖ Ποιες είναι οι προσδοκίες τους και σε τι στοχεύουν με τη συμμετοχή τους;
- ❖ Πώς ενθαρρύνεται ή αποθαρρύνεται η συμμετοχή τους;
- ❖ Υπήρχαν αλλαγές στη ζωή τους που επηρέασαν την απόφασή τους για συμμετοχή;
- ❖ Κατά πόσο πιστεύουν ότι η συμμετοχή θα τους βοηθήσει να αλλάξουν τη ζωή τους και την καθημερινότητά τους;
- ❖ Κατά πόσο η πληροφόρηση που είχαν για το Εσπερινό Λύκειο ήταν επαρκής και τους βοήθησε στην απόφαση για συμμετοχή;

3.2. Δείγμα και δημογραφικά χαρακτηριστικά

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα την άνοιξη του σχολικού έτους 2021-2022. Ο πληθυσμός αναφοράς ήταν οι ενήλικοι μαθητές και οι ενήλικες μαθήτριες που συμμετείχαν ενεργά στα Εσπερινά Λύκεια της νησιωτικής Ελλάδας την περίοδο διεξαγωγής της έρευνας. Το δείγμα ήταν 268 ενήλικοι μαθητές και ενήλικες μαθήτριες των τριών τάξεων του Δημόσιου Εσπερινού Γενικού Λυκείου και προέρχεται από από τις περιφέρειες Ιονίων Νήσων, Κρήτης, Νοτίου και Βορείου Αιγαίου. Το 53% των συμμετεχόντων στην έρευνα είναι άντρες και το 47% γυναίκες. Οι περισσότεροι (35,1%) ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα «18 έως 24 ετών». Στην πλειονότητά τους είναι άνεργοι (33,3%), έχουν εισόδημα από «0 μέχρι 5000 ευρώ» (55,2%), είναι άγαμοι (48,5%), δεν έχουν παιδιά (58,6%), έχουν

ζήσει στην Ελλάδα όλη τους τη ζωή (93,3%) και η μητρική τους γλώσσα είναι η Ελληνική (94,8%). Οι περισσότεροι από τους συμμετέχοντες και τις συμμετέχουσες φοιτούσαν στη Γ' Λυκείου (37,8%).

3.3. Το εργαλείο συλλογής των δεδομένων – Περιορισμοί, ζητήματα αξιοπιστίας και εγκυρότητας της έρευνας

Για τη συλλογή των δεδομένων επιλέχθηκε η μέθοδος της επισκόπησης με αυτοσυμπληρούμενο ερωτηματολόγιο, διότι εξυπηρετούσε τις ανάγκες της συγκεκριμένης έρευνας (Κελπανίδης, 1999). Το ερωτηματολόγιο είχε χρησιμοποιηθεί και αξιολογηθεί σε αντίστοιχη έρευνα που έγινε το 2015 (Παπαδημητρίου, 2019).

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε με τη μέθοδο της τυχαίας στρωματοποιημένης δειγματοληψίας (Σταμοβλάσης, 2016) και είναι μία ποσοτική έρευνα επισκόπησης. Το δείγμα είναι αντιπροσωπευτικό και υπάρχει η δυνατότητα γενίκευσης των αποτελεσμάτων. Ο έλεγχος της αξιοπιστίας πραγματοποιήθηκε με τη διερεύνηση της εσωτερικής συνάφειας του εργαλείου συλλογής δεδομένων (Litwin & Fink, 1995). Για τον έλεγχο της εσωτερικής συνάφειας των ερωτήσεων του ερωτηματολογίου, στις κλίμακες που δημιουργήθηκαν, χρησιμοποιήθηκε ο συντελεστής 'α' του Cronbach (ο οποίος ήταν πολύ υψηλός). Το ερωτηματολόγιο, το οποίο δημιουργήθηκε από τον συγγραφέα (2019), περιελάμβανε ερωτήσεις κλειστού τύπου. Για τη δόμησή του, αξιοποιήθηκαν οι επτά κατηγορίες του μοντέλου της Patricia Cross (1981) 'Αλυσίδα Αντιδράσεων'. Για την κατασκευή και στάθμισή του, αξιοποιήθηκε η σχετική βιβλιογραφία καθώς και 20 συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν με τη συμμετοχή ενηλίκων μαθητών και μαθητριών του Εσπερινού Γενικού Λυκείου Αμπελοκήπων Θεσσαλονίκης. Μετά την πρώτη κατασκευή του ερωτηματολογίου, έγινε πιλοτική εφαρμογή σε μια ομάδα ενηλίκων μαθητών και μαθητριών που συμμετείχαν σε Εσπερινό Λύκειο. Στη συνέχεια, τροποποιήθηκε και πήρε την τελική του μορφή. Στον πίνακα 1 βλέπουμε τους θεματικούς άξονες της έρευνας, στους οποίους εντάσσονται οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου.

Πίνακας 1. Θεματικοί άξονες ερωτηματολογίου

A' Μέρος	
Ερωτήσεις: 1-9	Το προφίλ των συμμετεχόντων/-χουσών
B' Μέρος	
Ερωτήσεις: 10-16	Πώς αξιολογούν τον εαυτό τους
Ερωτήσεις: 17-22	Ποια είναι η στάση τους απέναντι στην εκπαίδευση;
Ερωτήσεις: 23-29	Ποιοι είναι οι στόχοι τους;
Ερωτήσεις: 30-39	Ποιες είναι οι προσδοκίες τους;
Ερωτήσεις: 40-47	Αλλαγές στις συνθήκες της ζωής τους που επηρέασαν την απόφασή τους
Ερωτήσεις: 48-52	Αλλαγές που προσδοκούν στη ζωή τους μετά τη συμμετοχή
Ερωτήσεις: 53-61	Τι ενθάρρυνε την απόφασή τους;
Ερωτήσεις: 62-72	Τι τους αποθάρρυνε;
Ερωτήσεις: 72-80	Ποια ήταν η πληροφόρηση που είχαν και από πού προερχόταν;

Στην έρευνα αυτή, δικαίωμα συμμετοχής είχαν μόνο οι ενήλικες μαθήτριες και οι ενήλικοι μαθητές. Για τη διεξαγωγή της, ακολουθήθηκαν όλοι οι κώδικες δεοντολογίας. Συγκεκριμένα, έλαβαν μέρος όσες και όσοι το επιθυμούσαν και μόνο όταν υπήρχε η προφορική τους συγκατάθεση. Όλοι είχαν την επιλογή της μη συμμετοχής και το δικαίωμα να αποσυρθούν από την έρευνα σε οποιοδήποτε στάδιο.

Η σημασία της εθελοντικής συμμετοχής έγκειται στην ποιότητα των απαντήσεων του δείγματος. Θεμελιώδης ευθύνη κάθε ερευνητή είναι να προβεί σε όλες εκείνες τις ενέργειες οι οποίες θα εξασφαλίσουν ότι οι συμμετέχοντες στην ερευνητική μελέτη δεν θα υποστούν καμία ψυχολογική βλάβη ή να αισθανθούν δυσφορία ή κίνδυνο. Ως επακόλουθο αυτών, στα θέματα της ανωνυμίας και της εμπιστευτικότητας, υπήρξε σαφής δήλωση προς τους συμμετέχοντες πως οι πληροφορίες που παρείχαν, συμπληρώνοντας το ερωτηματολόγιο, θα παραμείνουν εμπιστευτικές και θα χρησιμοποιηθούν μόνο για τους σκοπούς της έρευνας. Το ερωτηματολόγιο ήταν ανώνυμο και για την υλοποίηση της έρευνας αξιοποιήθηκε σχετική άδεια.

3.4. Μέθοδος ανάλυσης των δεδομένων

Η στατιστική επεξεργασία των ερευνητικών δεδομένων έγινε με το «στατιστικό πακέτο για τις κοινωνικές επιστήμες» (SPSS). Για την καλύτερη περιγραφή των κατανομών των δεδομένων, αξιοποιήθηκαν οι δείκτες κεντρικής τάσης (διάμεσος, μέσος όρος, επικρατούσα τιμή). Για τις ασύμμετρες κατανομές, αξιοποιήθηκε η διάμεσος επειδή δεν επηρεάζεται από τις ακραίες τιμές (το 50% των μετρήσεων είναι μικρότερες από αυτήν και το υπόλοιπο 50% μεγαλύτερες). Για την μείωση του αριθμού των μεταβλητών του ερωτηματολογίου και την καλύτερη επεξεργασία των δεδομένων, έγινε παραγοντική ανάλυση (factor analysis). Εφαρμόστηκε η μέθοδος της Ανάλυσης Κύριων Συνιστωσών (Principal Component Analysis). Για τον έλεγχο της καταλληλότητας των δεδομένων για παραγοντική ανάλυση, αξιοποιήθηκε ο δείκτης Kaiser-Meyer-Olkin και ο δείκτης Bartlett's Test of Sphericity. Για τον τελικό αριθμό των παραγόντων σε κάθε σύνδεσμο, αξιοποιήθηκε το διάγραμμα ιδιοτιμών (scree plot). Για την εκτίμηση της αξιοπιστίας, χρησιμοποιήθηκε ο δείκτης εσωτερικής συνέπειας (Cronbach's Alpha) για τις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου που ομαδοποιήθηκαν και από τις οποίες εξήχθησαν οι παράγοντες.

4. Ανάλυση εμπειρικών δεδομένων - Ευρήματα

4.1. Ανάλυση Παραγόντων (Factor Analysis)

Η ανάλυση παραγόντων αξιοποιήθηκε για να κατηγοριοποιήσουμε έναν μεγάλο αριθμό μεταβλητών σε ομάδες, οι οποίες αποτελούν τις διαστάσεις του ερωτηματολογίου. Το σημαντικότερο από την παραγοντική ανάλυση είναι ο εντοπισμός των παραγόντων σε κάθε ομάδα ερωτήσεων, ο οποίος ουσιαστικά καθορίζεται από την θεωρία και αναζητεί επιβεβαίωση στα εμπειρικά δεδομένα.

Οι παράγοντες που παρουσιάζονται παρακάτω προέκυψαν από την ομαδοποίηση όσων ερωτήσεων συσχετίζονταν μεταξύ τους.

4.1.1. Θεματικός άξονας: Πώς αξιολογούν τον εαυτό τους

Στην πρώτη ομάδα των ερωτήσεων του ερωτηματολογίου (ερωτήσεις 10 έως 16 του ερωτηματολογίου), από την παραγοντική ανάλυση προέκυψε ο παράγοντας «Αυτοαξιολόγηση» (Cross, 1981). Οι ερωτήσεις που εντάχθηκαν σε αυτόν τον παράγοντα προήλθαν από την ποιοτική ανάλυση περιεχομένου των απαντήσεων που έδωσαν οι συμμετέχουσες και οι συμμετέχοντες στις συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν για τη στάθμιση του ερωτηματολογίου αλλά και τη σχετική θεωρία (κάτι ανάλογο έγινε και με τους άλλους παράγοντες). Η ερώτηση που είχε τεθεί εδώ ήταν 'πώς επιδρά η συμμετοχή στον τρόπο με τον οποίο αξιολογούν τον εαυτό τους'. Από την ανάλυση προέκυψαν επτά στοιχεία (items) τα οποία σχετίζονται με το πώς αξιολογούν τον εαυτό τους σε σχέση: με την ετοιμότητά τους για συμμετοχή, με το πώς βλέπουν και πώς εκτιμούν τον εαυτό τους (αυτοεκτίμηση) αλλά και με την αυτοβελτίωση και πρόοδο τους. Στον πίνακα 2, βλέπουμε τα φορτία των ερωτήσεων που συνεισφέρουν σε αυτόν τον παράγοντα. Στον πίνακα 3, παρατηρούμε ότι ο δείκτης αξιοπιστίας (Cronbach's Alpha) είναι αποδεκτός (0,891) και η εσωτερική συνέπεια μεταξύ των ερωτήσεων είναι 'πολύ ικανοποιητική'.

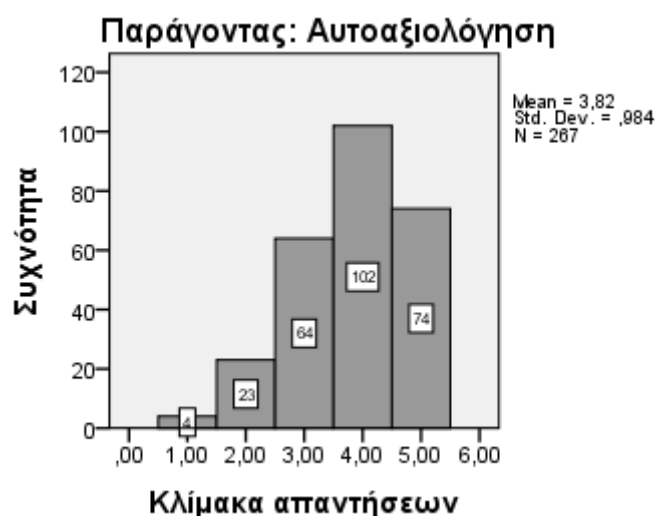
Πίνακας 2. Παραγοντική ανάλυση στις ερωτήσεις 10 έως 16

Παράγοντας που εξάγεται: Αυτοαξιολόγηση	Παράγοντας
	1
E15. Θα μπορώ να εκφράζομαι καλύτερα	0,865
E14. Θα αποκτήσω μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στον εαυτό μου και στις ικανότητές μου	0,843
E16 Θα αξιολογήσω τις γνώσεις και τις δεξιότητές μου	0,809
E12. Θα μου δοθεί η ευκαιρία να δοκιμάσω τις δυνατότητές μου	0,773
E13. Θα κατανοήσω πράγματα που πριν δεν καταλάβαινα	0,770
E11. Θα γίνω πιο ολοκληρωμένος πολίτης	0,760
E10. Είμαι έτοιμος να ανταποκριθώ στις απαιτήσεις του προγράμματος σπουδών	0,619

Πίνακας 3. Δείκτης αξιοπιστίας εσωτερικής συνέπειας ερωτήσεων 10 έως 16

Cronbach's Alpha	Αριθμός στοιχείων
0,891	7

Στο γράφημα 1, βλέπουμε τις τάσεις των απαντήσεων στις ερωτήσεις που ομαδοποιήθηκαν (με βάση την κλίμακα 1 έως 5 που χρησιμοποιήθηκε στο ερωτηματολόγιο) στον παράγοντα «Αυτοαξιολόγηση». Σύμφωνα με τους δείκτες κεντρικής τάσης (Mean=3,82, Median=4, Mode=4), οι ερωτώμενοι απάντησαν 'ισχύει πολύ' ότι αξιολογούν θετικά τον εαυτό τους.

Γράφημα 1. Οι τάσεις των απαντήσεων στον παράγοντα 'Αυτοαξιολόγηση'

4.1.2. Θεματικός άξονας: Ποια είναι η στάση τους απέναντι στην εκπαίδευση

Στη δεύτερη ομάδα των ερωτήσεων (ερωτήσεις 17 έως 22), προέκυψε ο παράγοντας «Η στάση των συμμετεχόντων απέναντι στην εκπαίδευση» (Cross, 1981). Τα στοιχεία που συνθέτουν αυτόν τον παράγοντα είναι 6 και σχετίζονται με τη στάση που έχουν οι ενήλικοι για την εκπαίδευση, αλλά και την προηγούμενη εμπειρία τους από αυτήν. Στον πίνακα 4, βλέπουμε τα φορτία των ερωτήσεων που συνεισφέρουν στον παράγοντα που εξήχθη. Στον πίνακα 5, παρατηρούμε ότι ο δείκτης αξιοπιστίας (Cronbach's Alpha) είναι αποδεκτός (0,820) και υπάρχει 'ικανοποιητική' εσωτερική συνέπεια μεταξύ των ερωτήσεων (ερωτήσεις 17 έως 22).

Πίνακας 4. Παραγοντική ανάλυση στις ερωτήσεις 17 έως 22

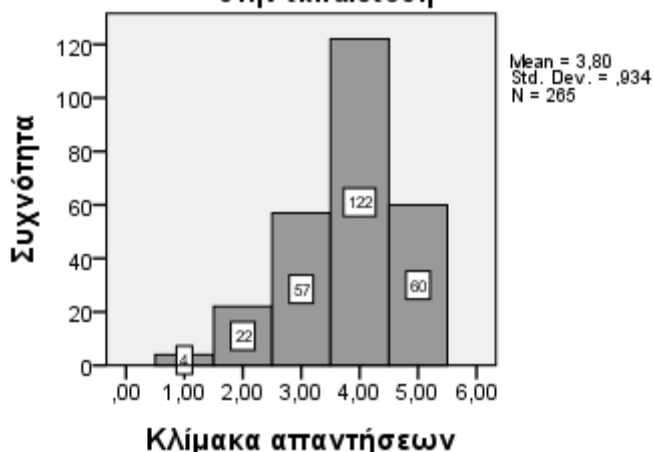
Παράγοντας που εξάγεται:	Παράγοντας
Στάση των συμμετεχόντων απέναντι στην εκπαίδευση	1
E22. Η εκπαίδευση είναι ένα μέσο βελτίωσης του εαυτού μας	0,812
E17. Η εκπαίδευση είναι ένα μέσο για την απόκτηση νέων γνώσεων	0,791
E21. Μου αρέσει να συμμετέχω σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες	0,752
E18. Η εκπαίδευση είναι ένα μέσο που με βοηθά να αλλάξω τις στάσεις και συμπεριφορές μου	0,733
E19. Η εκπαίδευση είναι μια διαδικασία που πρέπει να διαρκεί σε όλη τη ζωή μας	0,704
E20. Έχω προηγούμενη θετική εμπειρία από συμμετοχή σε άλλα εκπαιδευτικά προγράμματα	0,600

Πίνακας 5. Δείκτης αξιοπιστίας εσωτερικής συνέπειας ερωτήσεων 17 έως 22

Cronbach's Alpha	Αριθμός στοιχείων
0,820	6

Στο γράφημα 2, βλέπουμε τις τάσεις των απαντήσεων. Σύμφωνα με τους δείκτες κεντρικής τάσης (Mean=3,8, Median=4, Mode=4), οι ερωτώμενοι απάντησαν 'ισχύει πολύ' ότι η 'στάση τους απέναντι στην εκπαίδευση' είναι θετική.

Παράγοντας: Στάση των συμμετεχόντων απέναντι στην εκπαίδευση

Γράφημα 2. Οι τάσεις των απαντήσεων στον παράγοντα 'Στάση των συμμετεχόντων απέναντι στην εκπαίδευση'

4.1.3. Θεματικός άξονας: Ποιοι είναι οι στόχοι τους

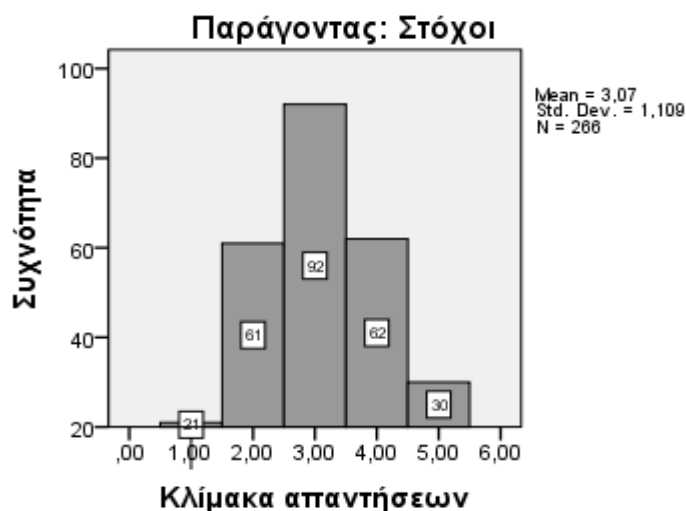
Στην τρίτη ομάδα των ερωτήσεων (ερωτήσεις 23 έως 29), από την παραγοντική ανάλυση προέκυψαν δύο παράγοντες, οι «Στόχοι» (Cross, 1981· Harper Apt, 1978· Rubenson, 1977) (ερωτήσεις 23 έως 26 και 29) και η «Εκπαιδευτική προοπτική» (Ball, 2002) (ερωτήσεις 27 και 28).

Ο πρώτος παράγοντας αποτελείται από πέντε στοιχεία τα οποία σχετίζονται με τους στόχους που έχουν σε σχέση με τη συμμετοχή. Στον πίνακα 6, βλέπουμε τα φορτία των ερωτήσεων.

Πίνακας 6. Παραγοντική ανάλυση στις ερωτήσεις 23 έως 26 και 29

Παράγοντας που εξάγεται: Στόχοι	Παράγοντας
	1
E24. Να γίνω περισσότερο αποδοτικός στην εργασία μου	0,825
E25. Να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές	0,784
E23. Να βελτιωθεί η εικόνα μου απέναντι στους άλλους	0,751
E29. Να ανταγωνιστώ άλλους στην εύρεση μιας καλύτερης εργασίας	0,702
E26. Να κάνω νέες γνωριμίες	0,646

Στο γράφημα 3, βλέπουμε τις τάσεις των απαντήσεων. Σύμφωνα με τους δείκτες κεντρικής τάσης (Mean=3,07, Median=3, Mode=3), οι ερωτώμενοι απάντησαν 'ισχύει αρκετά' ότι συμμετέχουν για να ικανοποιήσουν τους «στόχους» τους.

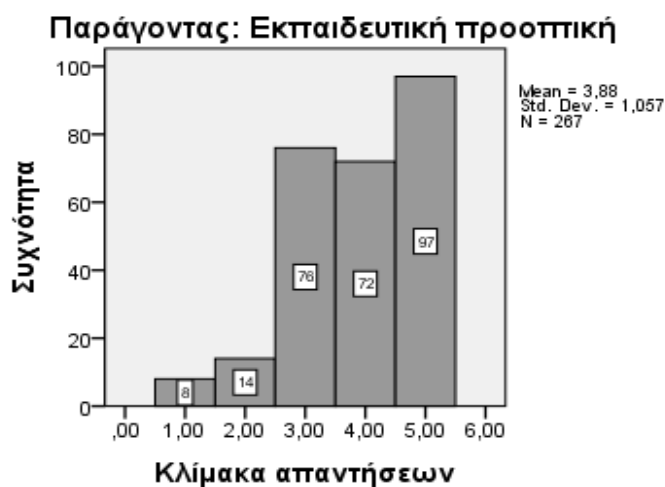
Γράφημα 3. Οι τάσεις των απαντήσεων στον παράγοντα 'Στόχοι'

Όσον αφορά τον παράγοντα «Εκπαιδευτική προοπτική», τα στοιχεία που τον συνθέτουν σχετίζονται με την προοπτική τους στην εκπαίδευση. Στον πίνακα 7, βλέπουμε τα φορτία των ερωτήσεων που συνεισφέρουν στον παράγοντα που εξήχθη.

Πίνακας 7. Παραγοντική ανάλυση στις ερωτήσεις 27 και 28

Παράγοντας που εξάγεται: Εκπαιδευτική προοπτική	Παράγοντας
E28. Να συνεχίσω τις σπουδές μου στο πανεπιστήμιο ή σε κάποια άλλη σχολή	0,745
E27. Να ολοκληρώσω το λύκειο που ήταν μια επιθυμία μου που δεν είχα πραγματοποιήσει	0,745

Στο γράφημα 4, βλέπουμε τις τάσεις των απαντήσεων. Σύμφωνα με τους δείκτες κεντρικής τάσης (Mean=3,88, Median=4, Mode=5), οι ερωτώμενοι απάντησαν 'ισχύει πολύ' ότι συμμετέχουν στο Εσπερινό Λύκειο διότι στοχεύουν σε εκπαιδευτική προοπτική.

Γράφημα 4. Οι τάσεις των απαντήσεων στον παράγοντα 'Εκπαιδευτική προοπτική'

4.1.4. Θεματικός άξονας: Ποιες είναι οι προσδοκίες τους

Στην τέταρτη ομάδα των ερωτήσεων (30 έως 39), από την παραγοντική ανάλυση προέκυψαν δύο παράγοντες, οι «Προσδοκίες» (Cross, 1981· Rubenson, 1977) (ερωτήσεις 30-38) και η «Βελτίωση των οικονομικών της οικογένειας» (ερώτηση 39).

Τα στοιχεία που συνθέτουν τον πρώτο παράγοντα είναι εννέα και σχετίζονται με τις προσδοκίες που έχουν από τη συμμετοχή τους. Στον πίνακα 8, βλέπουμε τα φορτία των ερωτήσεων (30-38) που συνεισφέρουν στον παράγοντα που εξήχθη. Στον πίνακα 9, παρατηρούμε ότι ο δείκτης αξιοπιστίας είναι αποδεκτός (0,879) και η εσωτερική συνέπεια μεταξύ των ερωτήσεων (ερωτήσεις 30 έως 38) είναι 'πολύ ικανοποιητική'.

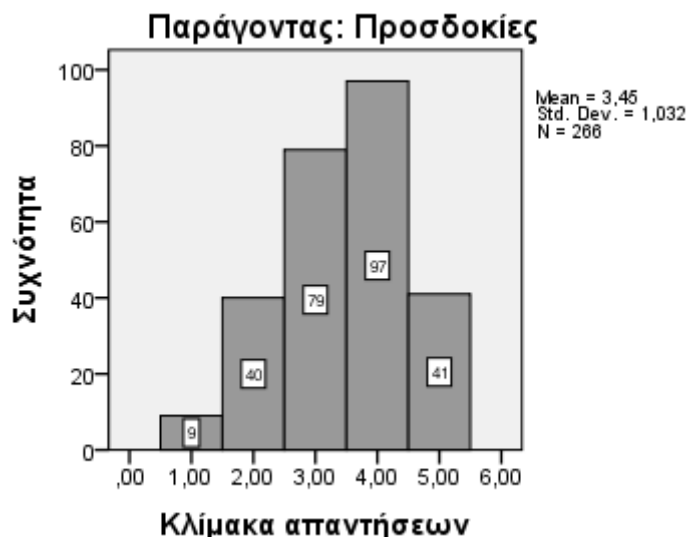
Πίνακας 8. Παραγοντική ανάλυση στις ερωτήσεις 30 έως 38

Παράγοντας που εξάγεται: Προσδοκίες	Παράγοντας
	1
E35. Θα εμπλακώ σε κοινωνικές δραστηριότητες	0,764
E36. Θα μπορώ να κατανοώ συζητήσεις	0,758
E30. Θα αισθανθώ περισσότερο δυνατός/ή	0,751
E32. Θα κερδίσω τον σεβασμό του περίγυρού μου	0,746
E34. Θα αποκτήσω γνώσεις χρήσιμες στην καθημερινή μου ζωή	0,744
E33. Θα δώσω ένα καλό παράδειγμα στους συνανθρώπους μου που δεν έχουν τελειώσει το λύκειο	0,726
E37. Θα ικανοποιήσω την περιέργειά μου για το αν μπορώ να ανταποκριθώ σε αυτό το πρόγραμμα σπουδών	0,688
E38. Θα ξεφύγω από την καθημερινότητα και τα προβλήματά της	0,637
E31. Θα ικανοποιήσω το όνειρο μου να ολοκληρώσω τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση	0,621

Πίνακας 9. Δείκτης αξιοπιστίας εσωτερικής συνέπειας ερωτήσεων 30 έως 38

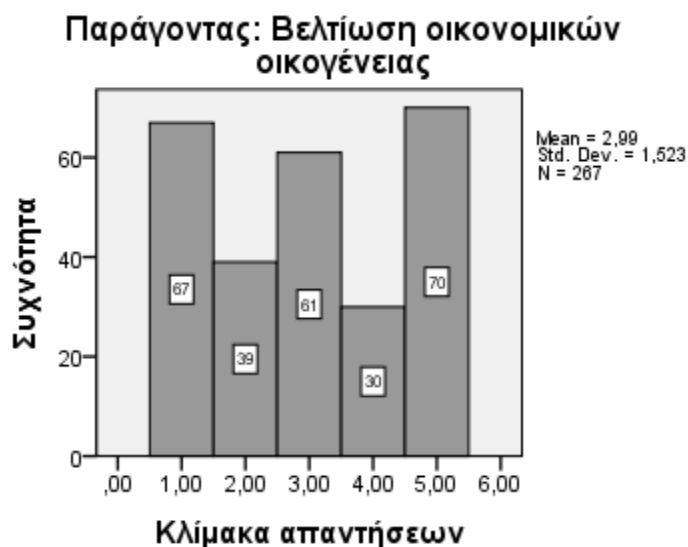
Cronbach's Alpha	Αριθμός στοιχείων
0,879	9

Στο γράφημα 5, βλέπουμε τις τάσεις των απαντήσεων στον παράγοντα «προσδοκίες» (ερωτήσεις 30-38). Σύμφωνα με τους δείκτες κεντρικής τάσης (Mean=3,45, Median=4, Mode=4), οι ερωτώμενοι απάντησαν 'ισχύει πολύ' ότι συμμετέχουν στο Εσπερινό Λύκειο διότι πιστεύουν ότι θα ικανοποιηθούν οι «προσδοκίες» τους.

Γράφημα 5. Οι τάσεις των απαντήσεων στον παράγοντα 'Προσδοκίες'

Ο δεύτερος παράγοντας προέρχεται από ένα στοιχείο το οποίο σχετίζεται με την ενίσχυση των οικονομικών της οικογένειας (ερώτηση 39). Στο γράφημα 6, βλέπουμε τις τάσεις των απαντήσεων. Σύμφωνα με τους δείκτες κεντρικής τάσης (Mean=2,99, Median=3, Mode=5, Std. Deviation=1,52), οι ερωτώμενοι απάντησαν 'ισχύει αρκετά' ότι συμμετέχουν στο Εσπερινό Λύκειο διότι προσδοκούν ότι θα βελτιώσουν τα οικονομικά της οικογένειάς τους.

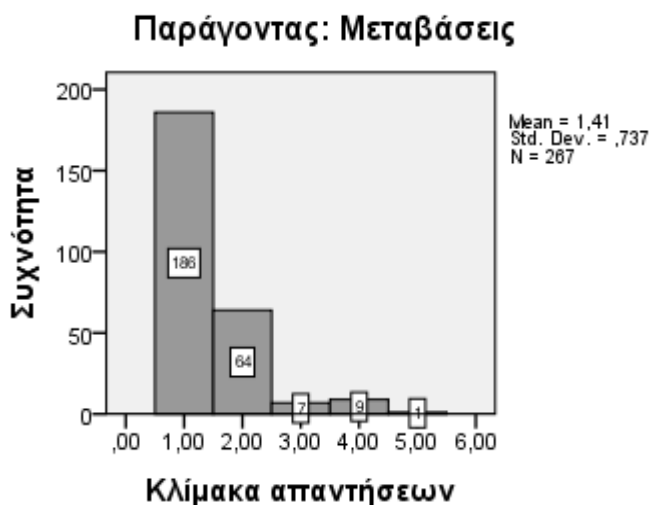

Γράφημα 6. Οι τάσεις των απαντήσεων στον παράγοντα 'Βελτίωση οικονομικών οικογένειας'

4.1.5. Θεματικός άξονας: Αλλαγές στις συνθήκες της ζωής τους που επηρέασαν την απόφασή τους

Στην Πέμπτη ομάδα των ερωτήσεων (40 έως 47), από την παραγοντική ανάλυση προέκυψε ένας παράγοντας, στον οποίο δόθηκε το όνομα «Μεταβάσεις» (Aslanian & Brickell, 1980). Αυτός ο παράγοντας αποτελείται από οχτώ στοιχεία τα οποία σχετίζονται με αλλαγές στις συνθήκες ζωής των ενηλίκων που επηρέασαν την απόφασή τους για συμμετοχή (γάμος/οικογένεια/παιδιά, διαζύγιο, απώλεια κάποιου κοντινού ή συγγενικού προσώπου, συνταξιοδότηση, αλλαγή κατοικίας, απώλεια περιουσίας, αλλαγή εργασιακού περιβάλλοντος, απώλεια εργασίας). Στο γράφημα 7, βλέπουμε τις τάσεις των απαντήσεων. Σύμφωνα με τους δείκτες κεντρικής τάσης (Mean=1,41, Median=1,

Mode=1), οι ερωτώμενοι απάντησαν ότι δεν υπήρχαν μεταβάσεις στη ζωή τους οι οποίες να σχετίζονται με την απόφασή τους για συμμετοχή στο Εσπερινό Λύκειο.

Γράφημα 7. Οι τάσεις των απαντήσεων στον παράγοντα 'Μεταβάσεις'

4.1.6. Θεματικός άξονας: Αλλαγές που προσδοκούν στη ζωή τους μετά τη συμμετοχή τους

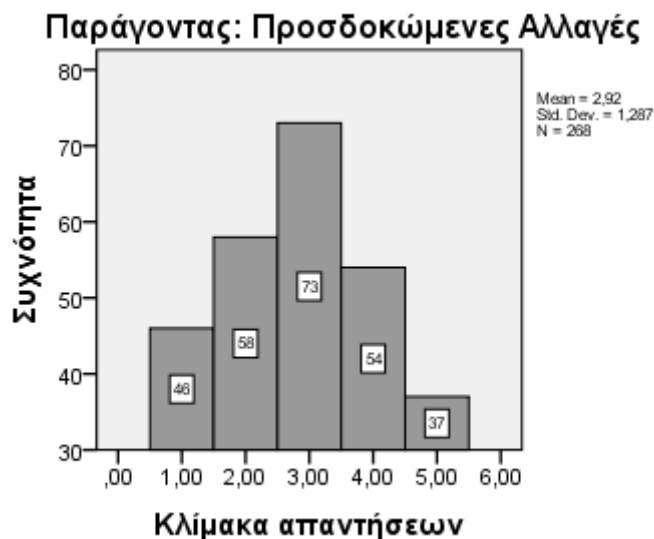
Στην έκτη ομάδα των ερωτήσεων (ερ. 48 έως 52), από την παραγοντική ανάλυση προέκυψε ο παράγοντας «Προσδοκώμενες αλλαγές».

Τα στοιχεία που συνθέτουν αυτόν τον παράγοντα είναι πέντε και σχετίζονται με αλλαγές που προσδοκούν στη ζωή τους, για τις οποίες θα τους βοηθήσει η συμμετοχή τους (βλ. πίνακα 10).

Πίνακας 10. Παραγοντική ανάλυση στις ερωτήσεις 48 ως 52

Παράγοντας που εξάγεται: Προσδοκώμενες αλλαγές	Παράγοντας
	1
E49. Να αλλάξω τον τρόπο με τον οποίο καταλαβαίνω τον κοινωνικό μου περίγυρο	0,907
E50. Να αλλάξω τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζω δυσάρεστα γεγονότα στη ζωή μου	0,877
E48. Να αλλάξω τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζω τον εαυτό μου και τους άλλους ανθρώπους	0,869
E51. Να αλλάξω τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζω την κριτική των υπολοίπων	0,850
E52. Να αλλάξω παραστάσεις για να ξεφύγω από την καθημερινότητά μου	0,661

Στο γράφημα 8, βλέπουμε τις τάσεις των απαντήσεων. Σύμφωνα με τους δείκτες κεντρικής τάσης (Mean=2,92, Median=3, Mode=3), οι ερωτώμενοι απάντησαν 'ισχύει αρκετά' ότι προσδοκούν αλλαγές στη ζωή τους με τη συμμετοχή στο Εσπερινό Λύκειο.

Γράφημα 8. Οι τάσεις των απαντήσεων στον παράγοντα 'Προσδοκώμενες αλλαγές'

4.1.7. Θεματικός άξονας: Τι ενθάρρυνε την απόφασή τους

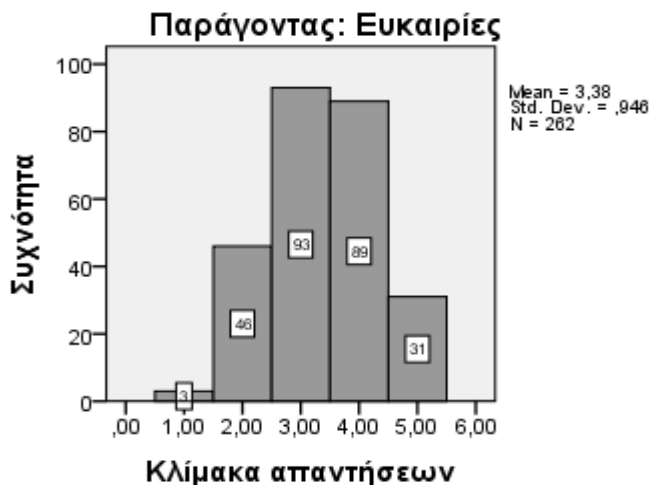
Στην έβδομη ομάδα των ερωτήσεων (ερωτήσεις 53 έως 61), από την παραγοντική ανάλυση προέκυψαν δύο παράγοντες. Από τις ερωτήσεις 53-58 προέκυψε ο παράγοντας «Ευκαιρίες» (Cross, 1981) και από τις ερωτήσεις 59 έως 61 ο παράγοντας «Διάθεση».

Τα στοιχεία που συνθέτουν τον παράγοντα «Ευκαιρίες» είναι 6 και σχετίζονται με ευκαιρίες που ενθάρρυναν την απόφασή τους για συμμετοχή. Στον πίνακα 11, βλέπουμε τα φορτία των ερωτήσεων που συνεισφέρουν στον παράγοντα.

Πίνακας 11. Παραγοντική ανάλυση στις ερωτήσεις 53 ως 58

Παράγοντας που εξάγεται: Ευκαιρίες	Παράγοντας
	1
E56. Φίλοι ή γνωστοί	0,774
E57. Η άμεση οικογένεια	0,689
E58. Το εργασιακό μου περιβάλλον	0,619
E55. Η εύκολη μετακίνηση μου προς το σχολείο	0,608
E53. Η αντιμετώπιση από τους εκπαιδευτικούς του σχολείου	0,579
E54. Το ωράριο λειτουργίας του σχολείου	0,558

Στο γράφημα 9, βλέπουμε τις τάσεις των απαντήσεων. Σύμφωνα με τους δείκτες κεντρικής τάσης (Mean=3,38, Median=3, Mode=3), οι ερωτώμενοι απάντησαν 'ισχύει αρκετά' ότι ο παράγοντας «ευκαιρίες» τους ενθάρρυνε στην απόφασή τους για συμμετοχή στο Εσπερινό Λύκειο.

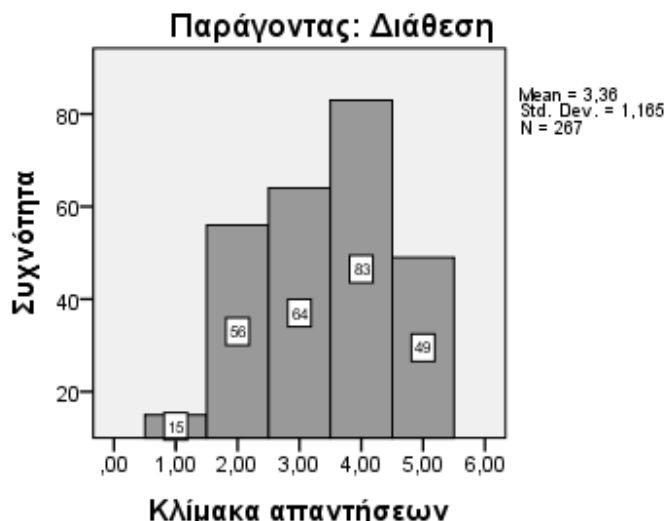
Γράφημα 9. Οι τάσεις των απαντήσεων στον παράγοντα 'Ευκαιρίες'

Ο δεύτερος παράγοντας αποτελείται από τρία στοιχεία τα οποία σχετίζονται με τη διαθεσιμότητά τους να αξιοποιήσουν την ευκαιρία που έχουν για να συμμετέχουν στο Εσπερινό Λύκειο. Στον πίνακα 12, βλέπουμε τα φορτία των ερωτήσεων που συνεισφέρουν στον παράγοντα.

Πίνακας 12. Παραγοντική ανάλυση στις ερωτήσεις 59 ως 61

Παράγοντας που εξάγεται: Διάθεση	Παράγοντας
	1
E60. Ότι δεν έχει κόστος συμμετοχής	0,764
E61. Ότι μου αρέσει το σχολικό περιβάλλον	0,684
E59. Ότι έχω πολύ ελεύθερο χρόνο στη διάθεσή μου και επιθυμώ να τον διαθέσω στην εκπαίδευση	0,667

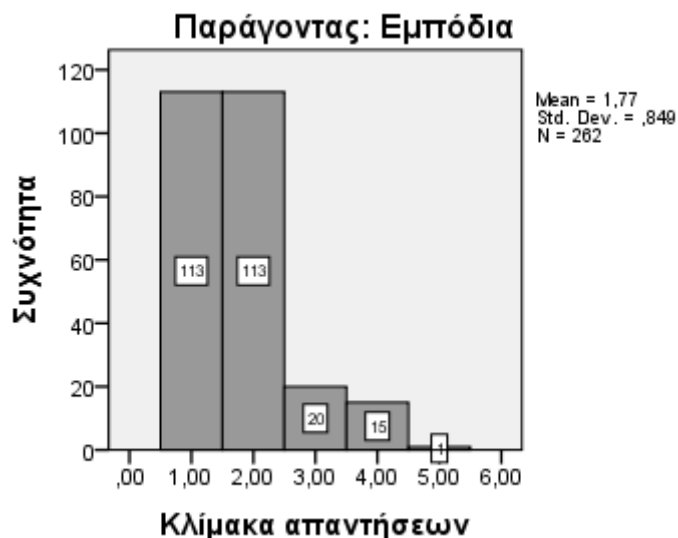
Στο γράφημα 10, βλέπουμε τις τάσεις των απαντήσεων. Σύμφωνα με τους δείκτες κεντρικής τάσης (Mean=3,36, Median=3, Mode=4), οι ερωτώμενοι απάντησαν 'ισχύει αρκετά' ότι ο παράγοντας «διάθεση» τους ενθάρρυνε στην απόφασή τους για συμμετοχή στο Εσπερινό Λύκειο.

Γράφημα 10. Οι τάσεις των απαντήσεων στον παράγοντα 'Διάθεση'

4.1.8. Θεματικός άξονας: Τι τους αποθάρρυνε

Από την παραγοντική ανάλυση που έγινε στην όγδοη ομάδα των ερωτήσεων (ερ. 62 ως 72), προέκυψε ο παράγοντας «Εμπόδια». Ο παράγοντας αυτός αποτελείται από έντεκα στοιχεία που σχετίζονται με εμπόδια που αποθάρρυναν την απόφασή τους για συμμετοχή (το ωράριο λειτουργίας του σχολείου, η υποχρεωτική παρουσία σε όλα τα μαθήματα, η απόσταση από το σχολείο, η ηλικία, οι οικογενειακές υποχρεώσεις, λόγοι υγείας, η προηγούμενη αρνητική εμπειρία από το σχολείο, η έλλειψη οικονομικής επιδότησης της συμμετοχής, η έλλειψη υποστήριξης από την οικογένεια, τον εργοδότη, τους φίλους/γνωστούς). Στο γράφημα 11, βλέπουμε τις τάσεις των απαντήσεων. Σύμφωνα με τους δείκτες κεντρικής τάσης (Mean=1,77, Median=2, Mode=1), οι ερωτώμενοι απάντησαν 'ισχύει λίγο' ότι υπήρξαν «εμπόδια» τα οποία δυσκόλεψαν την απόφασή τους για συμμετοχή στο Εσπερινό Λύκειο.

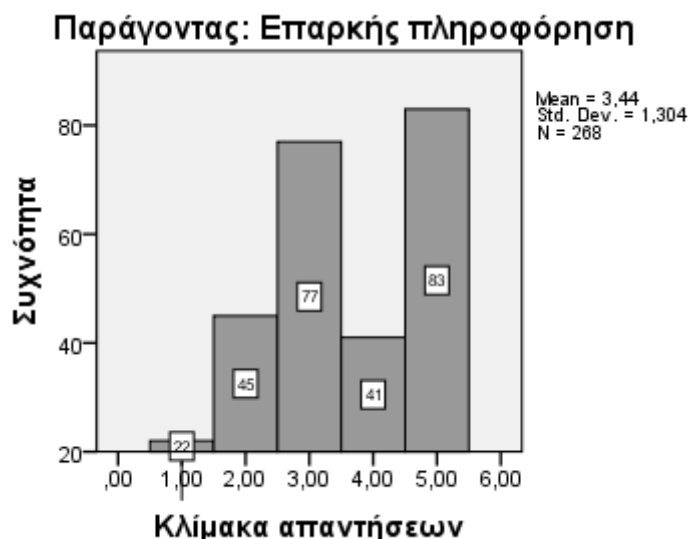
Γράφημα 11. Οι τάσεις των απαντήσεων στον παράγοντα 'Εμπόδια'

4.1.9. Θεματικός άξονας: Πληροφόρηση για το Εσπερινό Λύκειο

Στην ένατη ομάδα των ερωτήσεων (ερωτήσεις 73 έως 80), από την παραγοντική ανάλυση προέκυψαν τέσσερις παράγοντες: Επαρκής πληροφόρηση (Cross, 1981) (ερώτηση 73), Ανεπαρκής πληροφόρηση

(ερώτηση 74), Πληροφόρηση από άλλους συμμετέχοντες και συμμετέχουσες (ερώτηση 75), Γενικές πηγές πληροφόρησης (ερωτήσεις 76 έως 80).

Ο πρώτος παράγοντας προέρχεται από ένα στοιχείο το οποίο σχετίζεται με την επάρκεια των πληροφοριών που είχαν πριν τη συμμετοχή τους στο εσπερινό λύκειο (ερώτηση 73). Στο γράφημα 12, βλέπουμε τις τάσεις των απαντήσεων. Σύμφωνα με τους δείκτες κεντρικής τάσης (Mean=3,44, Median=3, Mode=5), οι ερωτώμενοι απάντησαν 'ισχύει αρκετά' ότι η «πληροφόρηση» που είχαν πριν τη συμμετοχή τους στο Εσπερινό Λύκειο ήταν «Επαρκής».

Γράφημα 12. Οι τάσεις των απαντήσεων στον παράγοντα 'Επαρκής πληροφόρηση'

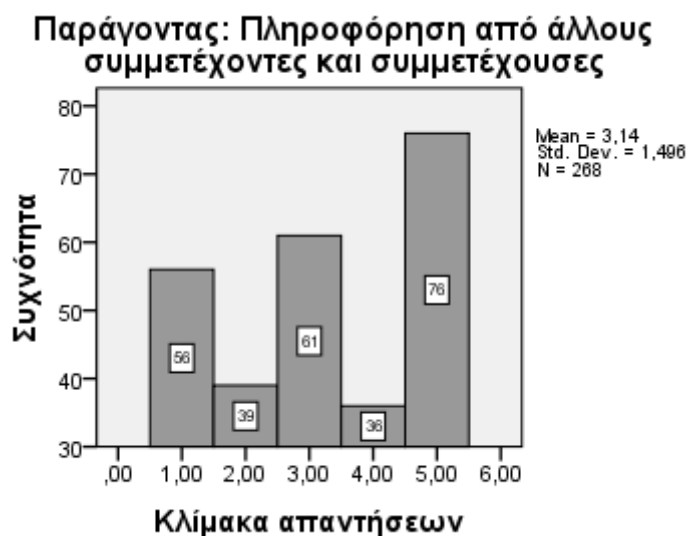
Ο δεύτερος παράγοντας προέρχεται από ένα στοιχείο το οποίο σχετίζεται με την ανεπαρκή πληροφόρηση πριν τη συμμετοχή τους στο εσπερινό λύκειο (ερώτηση 74). Στο γράφημα 13, βλέπουμε τις τάσεις των απαντήσεων. Σύμφωνα με τους δείκτες κεντρικής τάσης (Mean=1,65, Median=1, Mode=1), οι ερωτώμενοι απάντησαν 'δεν ισχύει καθόλου' ότι η «πληροφόρηση» που είχαν πριν τη συμμετοχή τους στο Εσπερινό Λύκειο ήταν «ανεπαρκής».

Γράφημα 13. Οι τάσεις των απαντήσεων στον παράγοντα 'Ανεπαρκής πληροφόρηση'

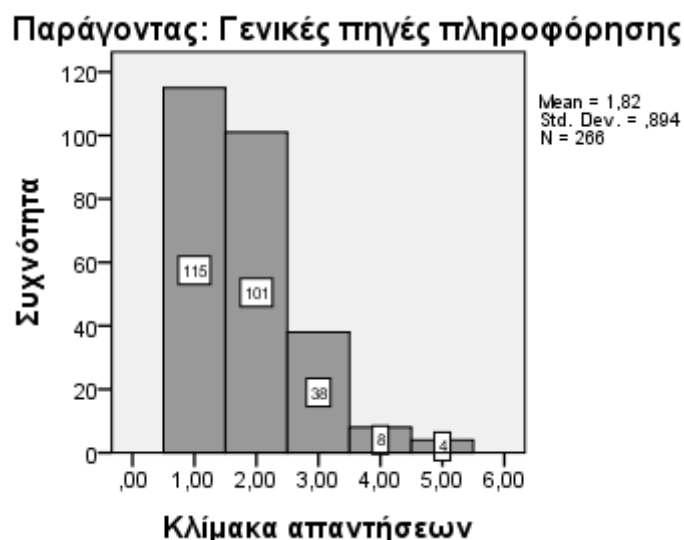
Ο τρίτος παράγοντας προέρχεται από ένα στοιχείο το οποίο σχετίζεται με τις πληροφορίες που συγκέντρωσαν από άλλους συμμετέχοντες και συμμετέχουσες πριν τη συμμετοχή τους στο εσπερινό λύκειο (ερώτηση 75). Στο γράφημα 14, βλέπουμε τις τάσεις των απαντήσεων. Σύμφωνα με τους

δείκτες κεντρικής τάσης (Mean=3,14, Median=3, Mode=5), οι ερωτώμενοι απάντησαν 'ισχύει αρκετά' ότι οι «πληροφορίες» που συγκέντρωσαν οι συμμετέχοντες πριν τη συμμετοχή τους στο Εσπερινό Λύκειο «ήταν από άλλους συμμετέχοντες και συμμετέχουσες».

Γράφημα 14. Οι τάσεις των απαντήσεων στον παράγοντα 'Πληροφόρηση από άλλους συμμετέχοντες και συμμετέχουσες'

Ο τέταρτος παράγοντας αποτελείται από πέντε στοιχεία που σχετίζονται με την πηγή των πληροφοριών που είχαν πριν τη συμμετοχή τους στο εσπερινό λύκειο (ερωτήσεις 76-80). Στο γράφημα 15, βλέπουμε τις τάσεις των απαντήσεων. Σύμφωνα με τους δείκτες κεντρικής τάσης (Mean=1,82, Median=2, Mode=1), οι ερωτώμενοι απάντησαν 'ισχύει λίγο' ότι οι πληροφορίες που συγκέντρωσαν οι συμμετέχοντες πριν την συμμετοχή τους στο Εσπερινό Λύκειο προέρχονταν από γενικές πηγές πληροφόρησης.

Γράφημα 15. Οι τάσεις των απαντήσεων στον παράγοντα 'Γενικές πηγές πληροφόρησης'

5. Συζήτηση των αποτελεσμάτων

Από την παραγοντική ανάλυση στα δεδομένα, εντοπίστηκαν οι παράγοντες που επηρεάζουν την απόφαση των ενηλίκων της νησιωτικής Ελλάδας για συμμετοχή στο Εσπερινό Λύκειο αλλά και ο βαθμός επίδρασής τους. Τέσσερις από τους παράγοντες είναι 'πολύ' ισχυροί ως προς τον βαθμό επιρροής τους. Αυτοί είναι η αυτοαξιολόγηση, η στάση απέναντι στην εκπαίδευση, η εκπαιδευτική προοπτική και οι προσδοκίες και φαίνεται ότι διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο. Επτά παράγοντες καταγράφονται ως 'αρκετά' ισχυροί: στόχοι, βελτίωση οικονομικών οικογένειας, προσδοκώμενες αλλαγές, ευκαιρίες, διάθεση, επαρκής πληροφόρηση και πληροφόρηση από άλλους συμμετέχοντες και συμμετέχουσες. Από το προφίλ των ενηλίκων που έλαβαν μέρος στην έρευνα, φαίνεται ότι οι άντρες, τα νέα ενήλικα άτομα (18 έως 24 ετών, ανεξαρτήτως φύλου), άτομα χωρίς εργασία και με χαμηλό εισόδημα (0 έως 5000 ευρώ), άτομα που δεν έχουν παντρευτεί, που δεν έχουν παιδιά, που γεννήθηκαν και μεγάλωσαν στην Ελλάδα έχοντας ως μητρική γλώσσα την ελληνική επιλέγουν περισσότερο σε σχέση με άλλους ενηλίκους να συμμετέχουν στα Εσπερινά Λύκεια της νησιωτικής χώρας. Από την έρευνα διαπιστώνεται ότι το φύλο, η ηλικία, η επαγγελματική και οικογενειακή κατάσταση, το ατομικό εισόδημα, η μητρική γλώσσα αλλά και η χώρα διαμονής των ενηλίκων, αλληλεπιδρούν με άλλους παράγοντες και επηρεάζουν την απόφασή τους.

Η τελική απόφαση για συμμετοχή στο εσπερινό λύκειο φαίνεται ότι προκύπτει από μία αλληλεπίδραση παραγόντων που εξαρτώνται από ενδογενείς και εξωγενείς συνθήκες. Η διαδικασία αυτή ξεκινάει από το ίδιο το άτομο. Οι ερωτώμενοι «αξιολογούν θετικά τον εαυτό τους» και η «στάση τους απέναντι στην εκπαίδευση» είναι θετική (Cross, 1981· Παπαδημητρίου, 2019). Όπως εντοπίζεται και στη σχετική θεωρία, τα άτομα αυτά φαίνεται ότι έχουν εμπιστοσύνη στον εαυτό τους και στις ικανότητές τους, τους αρέσει να συμμετέχουν σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες και θεωρούν τη συμμετοχή τους ως μία καλή ευκαιρία για να εξελιχθούν (Cross, 1981). Με τη συμμετοχή τους θεωρούν ότι θα ικανοποιηθούν οι «στόχοι» (Harper Apt, 1978· Rubenson, 1977) και οι «προσδοκίες» τους (Cross, 1981· Rubenson, 1977). Η θεωρία προσδοκία-Σθένο (Rubenson, 1977), η οποία εντοπίζεται εδώ, σχετίζεται με τη σημασία των στόχων των συμμετεχόντων, ενώ η προσδοκία με την 'πίστη' ότι θα τα καταφέρουν αφού έχουν υψηλή αυτοεκτίμηση (Cross, 1981) και θεωρούν ότι θα πετύχουν στόχους και προσδοκίες μέσω της συμμετοχής τους. Τα άτομα που συμμετέχουν στοχεύουν σε «εκπαιδευτική προοπτική», θέλουν να ολοκληρώσουν το λύκειο, το οποίο ήταν μία επιθυμία που δεν είχαν πραγματοποιήσει και να προχωρήσουν σε περαιτέρω σπουδές στο πανεπιστήμιο ή σε κάποια άλλη σχολή. Ένα ακόμη εύρημα είναι ότι προσδοκούν να «βελτιώσουν τα οικονομικά της οικογένειας» και να βοηθήσουν με αυτόν τον τρόπο στον οικογενειακό προϋπολογισμό. Σύμφωνα με τις απαντήσεις τους, δεν υπάρχουν κάποιες σημαντικές αλλαγές στη ζωή τους, διακριτές «μεταβάσεις», οι οποίες να σχετίζονται με την απόφασή τους για συμμετοχή, ενώ η φοίτησή τους στο Εσπερινό Λύκειο θεωρούν ότι θα τους βοηθήσει ώστε να πραγματοποιηθούν οι «αλλαγές που προσδοκούν στη ζωή τους»

Οι «ευκαιρίες» και η «διάθεση» καταγράφονται ως δύο παράγοντες που τους ενθάρρυναν για να συμμετέχουν. Όσον αφορά τα «εμπόδια», που μαζί με τις ευκαιρίες παίζουν έναν σημαντικό ρόλο γενικότερα στην απόφαση για συμμετοχή, φαίνεται ότι τους επηρέασαν λίγο και εν τέλει ξεπεράστηκαν, έχοντας ισχυρά κίνητρα και έντονη επιθυμία για συμμετοχή (Cross, 1981). Όσον αφορά την «πληροφόρηση» που είχαν για το Εσπερινό Λύκειο πριν τη συμμετοχή τους σε αυτό, οι ενήλικοι της νησιωτικής χώρας θεωρούν ότι ήταν επαρκής. Οι πληροφορίες που συγκέντρωσαν προέρχονταν από «άλλους συμμετέχοντες και συμμετέχουσες» και λιγότερο από γενικές πηγές πληροφόρησης. Η πληροφόρηση αποτελεί ένα κομβικό σημείο για τη συμμετοχή (McGivney, 2003). Η βελτίωση της ποιότητας των πληροφοριών αλλά και των πηγών πληροφόρησης πρέπει να αποτελούν διαρκή στόχο για όλες τις προσφερόμενες εκπαιδευτικές δραστηριότητες και θα πρέπει να αναβαθμίζονται διαρκώς (Παπαδημητρίου, 2019).

6. Συμπεράσματα

Στην παρούσα έρευνα καταγράφηκαν οι παράγοντες που επηρεάζουν την απόφαση για συμμετοχή στα Εσπερινά Λύκεια των ενηλίκων που διαμένουν στη νησιωτική Ελλάδα. Ωστόσο, θα είχε ενδιαφέρον να δούμε συγκριτικά αν επιδρούν οι ίδιοι παράγοντες και στους ενήλικες της ηπειρωτικής Ελλάδας και σε ποιο βαθμό επηρεάζουν την απόφαση για συμμετοχή και να εντοπίσουμε, αν υπάρχουν, τυχόν διαφορές αυτών των παραγόντων.

Το πλέγμα των παραγόντων συμμετοχής των ενηλίκων της νησιωτικής Ελλάδας στο Εσπερινό Λύκειο φαίνεται ότι είναι κοντά στα ευρήματα της έρευνας που έγινε για τη συμμετοχή των ενηλίκων στα Εσπερινά Λύκεια όλης της Ελλάδας (Παπαδημητρίου, 2019), αλλά είναι αρκετά διαφοροποιημένο σε σχέση με τα βιβλιογραφικά δεδομένα που συναντάμε για τη συμμετοχή (σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες) στην ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία.

Οι πληροφορίες που μας δίνονται βοηθάνε στο να κατανοήσουμε τα κίνητρα και τις μαθησιακές ανάγκες των ενηλίκων συμμετεχόντων, ώστε με τις ανάλογες πολιτικές στήριξης να βελτιωθεί ο τρόπος αλλά και ο προσανατολισμός με τον οποίο λειτουργεί το Εσπερινό Λύκειο, συμβάλλοντας παράλληλα στο σχεδιασμό ενός προγράμματος σπουδών όπου θα λαμβάνονται υπόψη και οι ανάγκες των μαθητών και των μαθητριών της νησιωτικής Ελλάδας, κάνοντάς το πιο ελκυστικό.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Ξενόγλωσσες

- Aslanian, C. B. Brickell, H. M. (1980). *Americans in Transition: Life Changes as Reason for Adult Learning*. Future Directions for a Learning Society/College Board.
- Ball, M. J. (2002). Engaging Non-participants in Formal Education: considering a contribution from trade union education. *Studies in Continuing Education*, 24(2), 117-131.
- Bariso, E. U. (2008). Factors affecting participation in adult education: a case study of participation in Hackney and Waltham Forest, London. *Studies in the Education of Adults*, 40(1), 110-124.
- Beder, H. (1990). Reaching ABE Students: Lessons from the Iowa Studies. *Adult Literacy and Basic Education*, 14(1), 1-17.
- Blunt, A. & Yang, B. (2002). Factor structure of the adult attitudes toward adult and continuing education scale and its capacity to predict participation behaviour: Evidence for adoption of a revised scale. *Adult Education Quarterly*, 52(4), 299-314.
- Boshier, R. (1973). Educational participation and dropout: A theoretical model. *Adult Education Quarterly*, 23(4), 255-282.
- Cross, K. P. (1981). *Adults as learners: Increasing Participation and Facilitating Learning*. Jossey – Bass.
- Harper Apt, P. (1978). Adult learners and higher education: factors influencing participation or non-participation decisions. *Alternative Higher Education*, 3(1), 3-11.
- Henry, G. T. & Basile, K. C. (1994). Understanding the Decision to Participate in Formal Adult Education. *Adult Education Quarterly*, 44(2), 64-82.
- Houle, C. O. (1961). *The inquiring mind*. University of Wisconsin Press.
- Litwin, M. S. & Fink, A. (1995). *How to measure survey reliability and validity*, 7. Sage.
- McGivney, V. (1993). Participation and non - Participation: A review of the literature. In R. Edwards, S. Sieminski & D. Zeldin (Eds.), *Adult learners, education and training* (pp: 11-30). Routledge/Open University.
- McGivney, V. (2003). *Adult learning pathways: through-routes or cul-de-sacs*. NIACE.

- Miller, H. L. (1967). *Participation of Adults in Education: A Force - Field Analysis*. Center for the Study of Liberal Education for Adults/Boston University.
- Norland, E. (1992). Why Adults Participate: Convenience, Reputation, and Self-Improvement Count. *Journal of Extension*, 30, 12-13.
- Rubenson, K. (1977). Participation in recurrent education: A research review. *Paper presented at meeting of National Delegates on Developments in Recurrent Education*, Organization for Economic Cooperation and Development.
- Rubenson, K. (1979). Recruitment to adult education in the Nordic Countries – Research and outstanding activities, in *Reports on Education and Psychology*, n3, Stockholm Institute of Education: Department of Educational Research.
- Sundet, P. A. & Galbraith, M. W. (1991). Adult Education as a Response to the Rural Crisis: Factors Governing Utility and Participation. *Journal of Research in Rural Education*, 7(2), 41-49.
- Tough, A. (1979). Choosing to Learn. In G. M. Healy & W. L. Ziegler (Eds.), *The Learning Stance: Essays in Celebration of Human Learning*. Final report of Syracuse Research Corporation Project, National Institute of Education Nr. 400-78-0029. National Institute of Education.

Ελληνόγλωσσες

- Γούλας, Χ., Φωτόπουλος, Ν. & Φατούρου, Π. (2022). *Ενήλικες και προγράμματα διά βίου εκπαίδευσης στην περίοδο της πανδημίας: η πρόκληση των ψηφιακών δεξιοτήτων*. ΚΑΝΕΠ ΓΣΕΕ.
- Ζαρίφης, Γ. Κ. (2010). *Συμμετοχή Ενηλίκων σε Εκπαιδευτικές Δραστηριότητες στην Ελλάδα: Έρευνα των παραγόντων συμμετοχής στα Κέντρα Εκπαίδευσης Ενηλίκων (ΚΕΕ) της επικράτειας*. Γράφημα.
- Καραλής, Θ. (2013). *Κίνητρα και εμπόδια για τη συμμετοχή ενηλίκων στη δια βίου μάθηση*. ΙΝΕ ΓΣΕΕ.
- Κελπανίδης, Μ. (1999). *Μεθοδολογία της Παιδαγωγικής Έρευνας με Στοιχεία Στατιστικής*. Κώδικας.
- Κόκκος, Α. (2005). *Εκπαίδευση ενηλίκων. Ανιχνεύοντας το πεδίο*. Μεταίχιμο.
- Νομοθετικό διάταγμα 4379/Φ.Ε.Κ. Α' 182/24.10.1964. *Περί οργανώσεως και διοικήσεως της Γενικής Στοιχειώδους και Μέσης Εκπαιδύσεως*.
- Νόμος 4547/Φ.Ε.Κ. Α' 102/12.06.2018. *Αναδιοργάνωση των δομών υποστήριξης της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις*.
- Παπαδημητρίου, Α. (2019). *Η συμμετοχή των ενηλίκων στην εκπαίδευση: Η περίπτωση των Εσπερινών Γενικών Λυκείων στην Ελλάδα*. Γράφημα.
- Σταμοβλάσης, Δ. (2016). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας με στοιχεία Στατιστικής*. Ζυγός.

ΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ

[https://www.statistics.gr/\(ΕΛΣΤΑΤ\)](https://www.statistics.gr/(ΕΛΣΤΑΤ))